

*Anna Borkowska**

SEKTOR PAŃSTWOWY WE WŁOSZECH

POWSTANIE WŁOSKIEGO SEKTORA PAŃSTWOWEGO

Od czasu wielkiego kryzysu ekonomicznego lat 1929—1933, który dowiódł z całą ostrością, iż swobodny, niekierowany rozwój gospodarczy nie jest możliwy, we Włoszech — podobnie zresztą jak i w innych państwach kapitalistycznych — obserwować można wzrost ekonomicznych funkcji państwa. Następstwem tego jest rozwój kapitalizmu państwowo-monopolistycznego, a jedną z charakterystycznych cech tego procesu — powstanie i rozwój kapitalistycznej własności państwowej.

Początki sektora państwowego we Włoszech wiążą się wprawdzie z wielkim kryzysem gospodarczym lat trzydziestych, ale jego zasadniczy rozwój dokonał się w okresie powojennym.

Sektor państwowy we Włoszech powstawał w sposób dość charakterystyczny, zdeterminowany problemami, których rozwiązania domagano się od państwa.

W pierwszym rządzie państwo miało dopomagać kapitałowi prywatnemu, którego normalne funkcjonowanie przy niepewnej sytuacji koniunkturalnej lat międzywojennych stało pod znakiem zapytania. Państwo pomagało więc zbankrutowanym przedsiębiorstwom drogą nabywania ich akcji czy też udzielania kredytów. W ten sposób stawało się często faktycznie właścicielem tych przedsiębiorstw, ponieważ rozmiary udzielonej pomocy w celu „uzdrowienia” gospodarki tych przedsiębiorstw były tak duże, iż niejednokrotnie całkowicie uzależniały je od państwa. Państwo stawało się w ten sposób właścicielem kontrolnych pakietów akcji najróżniejszych pod względem działalności i wielkości przedsiębiorstw. W podobny sposób państwo stawało się również właścicielem wielu prywatnych banków.

Najczęściej spotykana droga tworzenia sektora państwowego poprzez nacjonalizację nie miała we Włoszech większego znaczenia. Właś-

* Mgr, starszy asystent w Zakładzie Ekonomii Politycznej Kapitalizmu Instytutu Ekonomii Politycznej UŁ.

ciwie nie obserwuje się we Włoszech upaństwowienia przemysłu drogą formalnych aktów prawnych — aż do znacjonalizowania przemysłu elektroenergetycznego w 1962 r.

Trzecia droga tworzenia sektora państwowego we Włoszech wiodła, podobnie jak w innych krajach kapitalistycznych, poprzez rozbudowę istniejących, czy też budowę nowych przedsiębiorstw państwowych.

Specyfika powstawania sektora własności państwowej we Włoszech zadecydowała o formach jego organizacji, administrowania i kontroli. Sektor ten obejmuje¹ państwowe przedsiębiorstwa użyteczności publicznej (koleje, poczta, telekomunikacja, budownictwo drogowe, leśnictwo), które podlegają właściwym ministerstwom i w związku z tym są kontrolowane przez państwo poprzez odpowiednie oddziały tych ministerstw lub też są administrowane przez resort skarbu. Przedsiębiorstwami całkowicie państwowymi w tej grupie są: koleje państwowe, poczta, przedsiębiorstwa telefonów i telegrafu, monopol solny i tytoniowy².

Sektor państwowy obejmuje również przedsiębiorstwa w ramach tzw. systemu udziałów państwowych; składają się nań przedsiębiorstwa przemysłowe i usługowe oraz instytucje finansowe, w których państwo ma udziały kapitałowe, umożliwiające mu kontrolowanie działalności tych przedsiębiorstw pośrednio, poprzez oddelegowanych do ich władz funkcjonariuszy, reprezentujących tam państwo jako akcjonariusza lub przez stosowanie szeregu instrumentów z dziedziny polityki finansowo-kredytowej. Gospodarkę tego typu przedsiębiorstw państwo włoskie kontroluje za pomocą specjalnie do tego celu utworzonych instytucji. Szczególnie ta druga forma nadzoru i kierowania podległymi przedsiębiorstwami zasługuje na uwagę, gdyż jest *differentia specifica* włoskiego systemu gospodarczego.

Początki państwowej inicjatywy gospodarczej wiążą się z powstaniem dwu instytutów: IMI i IRI.

Instituto Mobiliare Italiano (IMI) powstał w 1931 r. i był instytucją kredytową, działającą głównie w zakresie finansowania rozwoju przemysłu i eksportu.

Instituto di Ricostruzione Industriale (IRI — Instytut Odbudowy Przemysłu) utworzono w 1933 r. Jego zadaniem było pomagać przedsiębiorstwom w przezwyciężaniu skutków minionego kryzysu. IRI miał finansować i koordynować działalność gospodarczą przedsiębiorstw z udziałem kapitału państwowego. Z czasem w gestii IRI znalazły się przedsiębiorstwa należące do bardzo różnorodnych branż, np. teleko-

¹ W. Szczepaniec, *Rola sektora państwowego*, „Rynki Zagraniczne” 1976, nr 38.

² Zob. A. Mąkać, *Sektor państwowy w ekonomice rozwiniętych krajów kapitalistycznych*, Warszawa 1971, s. 118.

munikacja, autostrady, stocznie morskie, przemysł maszynowy, hutnictwo, elektronika, żegluga, transport. IRI wspomagany był w swej działalności przez utworzoną w 1947 r. specjalną instytucję finansową — udzielającą kredytów państwowych — głównie przedsiębiorstwom przemysłu maszynowego — Fondo per il Finanziamento Industriale Meccanica (FIM). Ponieważ bez pomocy FIM wiele kontrolowanych przez niego spółek nie mogłoby istnieć, FIM, chociaż utworzony czasowo, został zlikwidowany dopiero w 1958 r. przekazując IRI kontrolę nad przedsiębiorstwami, przede wszystkim przemysłu maszynowego³.

W 1953 r. utworzono nową instytucję państwową Ente Nazionale Idrocarburi (ENI — Narodowe Przedsiębiorstwo Węglowodorów), zorganizowaną podobnie jak IRI na zasadach banku holdingowego, kierującą i kontrolującą działalnością podległych przedsiębiorstw, ale z innego zakresu działalności. ENI stał się wielkim koncernem państwowym skupiającym w swym ręku energetykę, także i jądrową, ropę naftową, przemysł gazowy i chemiczny.

Do przedsiębiorstw wiodących we włoskim sektorze udziałów państwowych, oprócz wymienionych należą również:

Ente Autonomo di Gestione per le Aziende Termali (EAGAT — 1958 r.), przedsiębiorstwo państwowe zajmujące się uzdrowiskami państwowymi.

Ente Autonomi di Gestione per il Cinema (EAGC), przedsiębiorstwo państwowe utworzone również w 1958 r., stanowiło zarząd wszystkich przedsiębiorstw kinematograficznych.

Ente Autonomi di Gestione per le Aziende Minerarie e Metallurgiche (EAGAM), koncern założony w 1968 r., skupiający przedsiębiorstwa górnicze i metalurgiczne (metale nieżelazne), hutnicze (stale szlachetne) i przemysł maszyn włókienniczych.

Ente Finanziamenti Industria Manifatturiera (EFIM), holding utworzony w 1962 r., a skupiający różne przedsiębiorstwa przemysłu przetwórczego, w których kapitale miało swój udział również państwo. EFIM skupiał przede wszystkim przedsiębiorstwa następujących branż: przemysłu maszynowego, lotnictwa, stocznioowego, hutniczego, spożywczego, aluminiowego, także — turystyki i niektóre inne dziedziny działalności gospodarczej, zwłaszcza na południu Włoch.

Ente Nazionale Energia Elettrica (ENEL), koncern państwowy utworzony w 1963 r.; po dokonanej nacjonalizacji przemysłu elektroenergetycznego łączy w jednej organizacji wszystkie przedsiębiorstwa państwowe produkujące energię elektryczną.

³ *Ibidem*, s. 121—122.

Najmłodszym przedsiębiorstwem państwowym jest utworzone w 1971 r. w oparciu o kapitały IMI (50%) oraz IRI, ENI i EFIM — przedsiębiorstwo Società per Gestioni e Partecipazioni Industriali (GEPI). Jest to instytucja finansująca firmy przemysłowe, które znalazły się w trudnościach, i do których likwidacji państwo nie powinno ze względów gospodarczych czy też społecznych — dopuścić. GEPI jest w tym zakresie współpartnerem kapitału prywatnego, któremu te zakłady mają być, w zasadzie, ponownie przekazywane. GEPI interesuje się głównie przedsiębiorstwami w przemyśle maszynowym, konfekcyjnym, włókienniczym i w niektórych innych działach.

W 1956 r. powstało Ministerstwo Udziałów Państwowych. W gestii tego ministerstwa leżało sprawowanie kontroli nad wszystkimi przedsiębiorstwami z kapitałami państwowymi. Miało ono kompetencje Rady Ministrów i poszczególnych ministerstw i było obdarzone dużymi pełnomocnictwami. Między innymi jego zadaniem było wytyczanie kierunków rozwoju i działalności poszczególnych przedsiębiorstw a także koordynacja ich planów inwestycyjnych. Miało prawo wydawania poleceń IRI i ENI sprzedaży akcji i emitowania obligacji⁴.

Powstanie Ministerstwa Udziałów Państwowych uprościło niewątpliwie nadzór i kontrolę nad przedsiębiorstwami będącymi własnością państwa. Doprowadziło do koncentracji zarządzania tymi przedsiębiorstwami czyniąc w ten sposób sektor państwowy silniejszym, bo bardziej skonsolidowanym.

Specyfiką gospodarki włoskiej jest — niespotykany na tę skalę w żadnym innym kraju — dualizm gospodarczy. Państwo wzięło na siebie zadanie zmniejszenia dysproporcji między wysoko rozwiniętą, przemysłową Północą a zacofanym, rolniczym Południem.

W celu przyspieszenia rozwoju gospodarczego Włoch południowych utworzono w 1953 r. trzy instytucje⁵ kredytów średnioterminowych dla rolnictwa i przemysłu: Instytut Rozwoju Ekonomicznego Południowych Włoch (ISVEIMER), Instytut Regionalny dla Finansowania Rozwoju Sycylii (IRFIA) oraz Przemysłowy Kredyt Sardynii (CIS).

Rolę koordynatora, z obowiązkiem finansowania działalności tych instytutów pełniła specjalna instytucja, tzw. Kasa Południa (Cassa per il Mezzogiorno), utworzona w 1950 r. w związku z podjęciem w tymże roku uchwały o realizacji 10-letniego planu rozwoju południa.

Powstanie i rozwój sektora państwowego we Włoszech w dużym stopniu było związane z włoskim systemem kredytowym, którego cechą charakterystyczną jest silne uzależnienie od państwa. Obecnie w rękach

⁴ L. S. Kołosow, N. I. Timofiejew, *Ekonomika Italii — izdatielstwo instituta Mieżdunarodnych Otnoszenij*, Moskwa 1960, s. 22.

⁵ *Słabiej rozwinięte kraje Europy kapitalistycznej*, Warszawa 1968, s. 377.

państwa znajduje się centralny bank emisyjny Banca di Italia; instytucje kredytowe: Banco di Napoli, Banco di Sicilia, Banco di Sardegna, Banca Nazionale del Lavoro, Istituto Bancario San Paolo di Torino i Monte dei Paschi di Siena; banki depozytowe: Banca Commerciale Italiana di Milano, Credito Italiano, Banco di Roma i szereg innych średnich i małych banków, kontrolowanych przez państwo systemem udziałów państwowych⁶.

O ich roli w systemie kredytowym Włoch świadczyć może fakt, iż 6 ww instytucji i 3 banki depozytowe akumulowały już w 1958 r. ponad 40% wszystkich depozytów w kraju, a ich kapitał wynosił 23% kapitałów wszystkich innych banków⁷.

Reasumując — sektor państwowy powstawał we Włoszech w sposób dość charakterystyczny: w zasadzie nie występowało zjawisko nacjonalizacji *sensu stricto*. Rozwój własności państwowej odbywał się bez upaństwowienia drogą formalnych aktów prawnych, a raczej drogą wykupywania przez państwo udziałów w przedsiębiorstwach prywatnych. Stąd i nazwa sektora państwowego we Włoszech: sektor udziałów państwowych. Zasięg dziedzin jakie obejmuje i różnorodność jest bardzo znaczna.

PRZEDSIĘBIORSTWA IRI I ENI AKTYWIZUJĄ WŁOSKĄ GOSPODARKĘ

Spośród wielu holdingów zarządzających w sektorze udziałów państwowych na szczególną uwagę zasługują przede wszystkim dwa z nich: IRI i ENI, będące najpotężniejszymi i w związku z tym wiodącymi w całym sektorze państwowym. Dzięki temu, że swym zasięgiem obejmują bardzo wiele różnorodnych dziedzin działalności gospodarczej, państwo ma możliwość głębokiej ingerencji w życie gospodarcze i, w związku z tym, możliwość realizowania nowej, efektywnej i odpowiadającej wymagom nowoczesnej gospodarki — struktury gospodarczej.

IRI należy do najstarszych instytucji sektora państwowego we Włoszech i współcześnie — do najpotężniejszych. Skoncentrował w momencie tworzenia posiadane przez państwo a rozproszone dotąd udziały w różnych przedsiębiorstwach, bankach itp. i stał się w związku z tym w wielu przypadkach faktycznym właścicielem licznych przedsiębiorstw przemysłowych, kontrolowanych przez te banki. Konkretnie pakiety akcji największych i najpotężniejszych banków włoskich należą do IRI. W Banca Commerciale Italiana 90,20% akcji należy do IRI, w Credito Italiano udział IRI wynosi 77,30%, w Banco di Roma 89,70% i w Banco

⁶ Zob. Makać, *op. cit.*, s. 117.

⁷ Kołosow, Timofiejew, *op. cit.*, s. 102.

di S. Spirito 99,90%⁸. IRI kontroluje nie tylko wielkie banki, ale i podstawowe gałęzie przemysłu i usług (hutnictwo, stocznie, budowę maszyn, przemysł cementowy, transport lotniczy — 75,50%, radio i telewizję — 75,50%, telefony, autostrady — 100%⁹).

Holding IRI wykonuje swoje zadania w zakresie zarządzania i kontrolowania podległych sobie przedsiębiorstw poprzez sieć wielkich subholdingów, z których każdy grupuje przedsiębiorstwa jednej tylko branży. I tak: do IRI należy około 60% majątku kapitałowego STET — holdingu telefonicznego, pozostałe 40% jest w rękach prywatnych. Udziały kapitałowe IRI w STET reprezentują jednocześnie około 19% ogólnego majątku IRI, oszacowanego w ogóle na 548 mld lirów¹⁰. Warto zauważyć, że w 1948 r., w chwili ustanowienia nowego statutu IRI, ustalono jego kapitał zakładowy na 50 mld lirów¹¹. Do IRI należy również 75,40% majątku kapitałowego grupy Finmare (towarzystwo holdingowe grupujące flotę handlową), 55% majątku grupy Finsider (przemysł hutniczy), 99,90% majątku subholdingów: Finmeccanica (przemysł maszynowy) i Fincantieri (stocznie okrętowe)¹².

Przedsiębiorstwa kontrolowane przez tę organizację odgrywają wiodącą rolę we włoskiej gospodarce. Porównanie wskaźników w tabl. 1,

Tablica 1

Ciężar gatunkowy przedsiębiorstw IRI w metalurgicznym przemyśle Włoch

Rok	Ogólna produkcja tys. t			Produkcja przypadająca na przed- siębiorstwa IRI %		
	żelazo	stal	wyroby walcowane	żelazo	stal	wyroby walcowane
1950	498	2 354	1 892	55,2	39,6	42,5
1953	1 222	3 500	2 496	68,1	44,7	44,9
1957	2 070	6 780	5 012	82,1	51,2	54,5
1968/1969	—	—	—	94,0	59,0	60,0

Źródło: L. S. Kołosow, N. I. Timofiejew, *Ekonomika Italii* — izdatelstwo instytutu Międzynarodnych Odnoszeń, Moskwa 1960, s. 19; A. Makać, *Sektor państwowy w ekonomice rozwiniętych krajów kapitalistycznych*, Warszawa 1971, tabl. 20, s. 136; *Gosudarstwiennaja sobstwennoś w stranach zapadnoj Europy*, Moskwa 1961, s. 311, tab. 26.

⁸ Diagram of Major IRI-s Shareholdings. As of May 1973, [w:] *Annual Report — IRI 1972*, Rome 1973.

⁹ K. Piotrowska-Hochfeld, *Zagadnienia wzrostu gospodarczego Włoch*, Warszawa 1964, s. 27.

¹⁰ *Annual Report — IRI 1972*, Rome 1973, s. 46.

¹¹ Zob. Makać, *op. cit.*, s. 123 (odnośnik).

¹² *Diagram of Major IRI-s...*

świadczyć może o zwiększeniu roli produkcji przemysłowej przedsiębiorstw IRI wśród innych metalurgicznych przedsiębiorstw włoskich.

Udział przedsiębiorstw państwowych kontrolowanych przez IRI w ogólnej produkcji metalurgicznej Włoch jest bardzo znaczny — a są to dziedziny produkcji warunkujące dynamikę rozwoju całego przemysłu. I w tych właśnie dziedzinach produkcji udział przedsiębiorstw państwowych wynosi około 60% (stal i wyroby walcowane), a nawet ponad 90% — jak w przypadku produkcji żelaza. Warto zaznaczyć, że IRI przewiduje osiągnięcie w 1980 r. produkcję stali w wysokości 24 mln rocznie, przy utworzeniu piątego kompleksu hutnictwa żelaza w Kalabrii i podwojeniu mocy produkcyjnej kompleksu w Tarencie¹³.

Na podstawie danych, niekompletnych wprawdzie, bo odnoszących się jedynie do lat 1964—1972, można jednak stwierdzić, że wzrost znaczenia i rozszerzanie zasięgu grupy IRI na coraz więcej dziedzin życia gospodarczego wiązało się również ze stałym wzrostem zatrudnienia w tymże przedsiębiorstwie. Na przestrzeni tych lat uległo ono nieomal podwojeniu. W 1964 r. zatrudnienie w IRI wynosiło 284,1 tys. osób, a na koniec 1972 r. — 451,1 tys., przy czym najszybciej rosło zatrudnienie w produkcji przemysłowej (wzrost w 1972 r. w porównaniu z 1964 o 64%, w usługach — wzrost w tym samym okresie o 29%)¹⁴.

W tychże latach, w wyniku dokonywanych transakcji, potroili się nieomal obroty przedsiębiorstw państwowych kontrolowanych przez IRI (1633,4 bilionów lirów w 1964 r., 4678 bilionów lirów w 1972 r.)¹⁵. Szybko rosły również nakłady inwestycyjne. Na wszystkie przedsiębiorstwa grupy IRI przypadało w 1964 r. 604,9 biliona lirów nakładów inwestycyjnych, w 1972 r. — 1526,6 biliona lirów¹⁶, co oznacza 2,5-krotny wzrost nakładów inwestycyjnych w stosunku do 1964 r., przy czym największą dynamiką inwestowania odznaczał się przemysł maszynowy.

IRI, holding państwowy, a więc realizujący swoje poczynania inwestycyjne zgodnie z potrzebami gospodarki jako całości, zainwestował w tę dziedzinę działalności w 1964 r. 27,9 biliona lirów, a w 1971 r. 202,5 biliona lirów¹⁷.

Rezultaty takiej polityki gospodarczej są widoczne. Włochy w wielu gałęziach produkcji przemysłowej, ale przede wszystkim w przemyśle

¹³ „Biuletyn Ekonomiczny PAP” 1971, nr 715, s. 28.

¹⁴ *Annual Report — IRI* 1965, Rome 1966, tab. V; 1968, Rome 1969, tab. V; 1970, Rome 1971, tab. VI, 1971; Rome 1972, tab. VI; 1972, Rome 1973, tab. 22.

¹⁵ Por. *Annual Report — IRI* 1965, tab. III; 1968, Rome 1969, tab. II; 1970, Rome 1971, tab. II; 1972, Rome 1973, tab. 18.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*.

maszynowym i chemicznym, znajdują się w ścisłej czołówce światowej pod względem nowoczesności rozwiązań technicznych i technologicznych.

Istotny jest jeszcze jeden fakt: bodźcowego oddziaływania inwestycji państwowych na całą gospodarkę. Państwo kapitalistyczne ma, jak wiadomo, ograniczone możliwości w zakresie wpływu na wielkość nakładów inwestycyjnych i kierunki inwestowania realizowane przez kapitał prywatny. W związku z tym podstawowe wymogi w zakresie inwestowania powinny być spełnione przez sektor państwowy. Wydaje się, że IRI te postulaty realizuje. Mimo niepomyślnej sytuacji gospodarczej w 1970 r. nakłady inwestycyjne w produkcji przemysłowej, podejmowane przez przedsiębiorstwa państwowe będące pod kontrolą IRI, nie ulegają zmniejszeniu w porównaniu z rokiem 1969. Wyjątek stanowi przemysł stoczniowy, gdzie w 1970 r. wystąpił spadek nakładów inwestycyjnych w stosunku do 1969 r. o 19,4%. Pozostałe gałęzie produkcji przemysłowej notują, mimo niepomyślnej sytuacji koniunkturalnej w roku 1970, wzrost nakładów inwestycyjnych (w stosunku do roku 1969: produkcja stali +73%, przemysł maszynowy +89,8%, elektronika +28,3%, produkcja cementu +53,4%, produkcja środków żywnościowych +151,2%). Wzrost nakładów inwestycyjnych realizowanych przez przedsiębiorstwa grupy IRI wystąpił również w latach 1971 i 1972¹⁸; w tych latach wyjątek stanowi jednak przemysł maszynowy, gdzie przedłużający się kryzys gospodarczy wpłynął na ograniczenie inwestycji. Nakłady inwestycyjne w przemyśle maszynowym, choć w dalszym ciągu niezwykle wysokie w porównaniu z innymi gałęziami gospodarczymi, wykazały jednak w 1972 r. 20,8-procentowy spadek w porównaniu z 1971 r.¹⁹ Niemniej jednak wydaje się, że państwo włoskie ma duże możliwości oddziaływania poprzez sektor własności państwowej na całą gospodarkę i wywoływania poprzez inwestycje realizowane w tym sektorze pożądanych efektów gospodarczych przede wszystkim w zakresie neutralizowania wahań koniunkturalnych.

Drugi wielki koncern państwowy — ENI — również działa na bardzo ważnym odcinku gospodarki. Został powołany do kierowania wszystkimi poczynaniami państwa, a przede wszystkim działalnością inwestycyjną przedsiębiorstw w dziedzinie produkcji ropy naftowej, gazu ziemnego, maszyn dla przemysłu chemicznego i wydobywczego, przemysłu gumowego, nawozów sztucznych, wyposażenia dla produkcji energii atomowej.

ENI zarządza podległymi sobie przedsiębiorstwami z udziałem kapitału państwowego, podobnie jak IRI, przy pomocy wielkich subholdin-

¹⁸ *Ibidem* (tabele inwestycyjne).

¹⁹ *Ibidem*.

gów. W dziedzinie eksploracji, wydobywania i rafinowania gazu ziemnego działa koncern AGIP, który w 80% należy do ENI, w przemyśle chemicznym — ANIC — w 60% należy do ENI, w dystrybucji i transporcie gazu naturalnego — koncern SNAM, który w 100% jest zarządzany przez holding ENI²⁰.

Dziedziny działalności gospodarczej podlegające ENI mają — w porównaniu z IRI — bardziej specyficzny charakter. Są to dziedziny prawie wyłącznie związane z wydobywaniem i przeróbką gazu ziemnego oraz ropy naftowej, a także te dziedziny produkcji, których rozwój jest od nich ściśle uzależniony. I w tym zakresie rola holdingu ENI jest bardzo duża.

Informacji o wzroście znaczenia przedsiębiorstw ENI dla gospodarki włoskiej na przestrzeni dziesięciolecia częściowych wprowadzie, bo dotyczących jedynie wydobywania ropy naftowej i gazu ziemnego — dostarcza tabl. 2.

Tablica 2

Udział przedsiębiorstw ENI w wydobywaniu gazu ziemnego i ropy naftowej w latach 1953—1962

Rok	Wydobycie gazu ENI		Wydobycie ropy naftowej ENI	
	mln m ³	udział w wydobyciu krajowym %	tys. t	udział w wydobyciu krajowym %
1953	2 007,0	88	132,06	97,0
1954	2 700,4	90	123,82	95,0
1955	3 343,3	91	114,85	43,5
1956	4 158,7	93	134,33	21,2
1957	4 684,7	93	216,71	26,3
1958	4 821,7	93	345,41	21,7
1959	5 759,3	94	364,06	20,8
1960	6 167,8	96	671,1	30,0
1961	6 667,9	97	556,1	27,5
1962	6 900,0	97	514,0	28,0

Zródło: *Gosudarstwiennaja sobstwenost w stranach...*, tabl. 27, s. 313; *ENI Annual Report*, s. 40, cyt. za: *Makarec, op. cit.*, tabl. 21, s. 138.

Charakterystyczny jest fakt, że o ile udział przedsiębiorstw ENI w wydobywaniu gazu ziemnego rósł w minionych latach (prawie mono-

²⁰ *Annual Report* — IRI, 19, s. 54.

polistyczna pozycja państwa w tym zakresie), to udział w wydobyciu ropy naftowej ulegał obniżeniu. Fakt ten tłumaczyć może dopływem obcych kapitałów naftowych (przeważnie amerykańskich i brytyjskich), które wspólnie z monopolami rodzimymi opanowały włoskie zagłębie naftowe²¹.

Ten fakt, jak i ten, że Włochy około 80% swego zapotrzebowania na paliwa pokrywają importem²² jest powodem położenia ogromnego nacisku na poszukiwania naftowe na terenie Płw. Apenińskiego i wód przybrzeżnych. Ponieważ szacunki zasobów wskazują na niemożliwość zaspokojenia potrzeb nawet w 1/3 ich wysokości, ENI ma obecnie wykupione koncesje na poszukiwania naftowe w innych krajach na obszarze 500 000 km²²³. Holding ENI dąży do tego, aby całość swych potrzeb w zakresie paliw płynnych pokrywać produkcją z własnych terenów naftowych, co ma zostać zrealizowane najdalej do 1980 r.

ENI nie tylko silnie oddziałuje na gospodarkę włoską, ale zajmuje również poważną pozycję w gospodarce światowej. Pod względem wielkości obrotów ze sprzedaży swych przetworów naftowych zajmuje czwarte miejsce (Shell-Royal Dutch — 14,06 mld \$, British Petroleum — 5,71 mld \$, CEP — Total — 2,81 mld \$, ENI — 2,75 mld \$), a osiągnięty zysk daje ENI szóste miejsce wśród największych potentatów naftowych (nieamerykańskich)²⁴.

Oba omówione wyżej holdingi państwowe IRI i ENI są istotnymi instrumentami realizowanej przez państwo włoskie polityki ekonomicznej. Ich funkcjonowanie w najbardziej kluczowych dla gospodarki gałęziach zabezpiecza rozwój całej gospodarki; rozwój ukierunkowany i stymulowany przez państwo. Państwo bowiem, będąc akcjonariuszem, ma obowiązek współpracy z kapitałem prywatnym²⁵, dopełniania, ukierunkowywania i pobudzania działalności inwestycyjnej prywatnych inwestorów w celu uniknięcia zastoju lub chociażby zwolnienia tempa wzrostu gospodarczego, chociaż niejednokrotnie holdingi państwowe również odczuwają skutki kryzysu gospodarczego, np. bilans ENI za 1975 r. wykazał saldo ujemne²⁶.

²¹ Por. M a k a ć, *op. cit.*, s. 137.

²² ENI posiada spółki mieszane w Egipcie, Iranie, Maroku, Tunezji, Libii, Somalii, Nigerii — zob. Szczepaniec, *op. cit.*

²³ Inwestycje sektora państwowego we Włoszech, „Rynki Zagraniczne” 1969, nr 74.

²⁴ Zob. „Biuletyn Ekonomiczny PAP” 1977, nr 841, s. 20.

²⁵ Przykładem takiej współpracy może być np. budowa fabryki silników okrętowych Grandi Motori w Trieście, wybudowana ze wspólnych funduszy IRI i Fiata. (Włoskie holdingi pod ostrzałem, „Rynki Zagraniczne” 1976, nr 68, s. 4).

²⁶ *Ibidem*.

ZNACZENIE SEKTORA PAŃSTOWEGO W GOSPODARCE WŁOSKIEJ

Na sektor państwowy we Włoszech przypada około 1/7 całego potencjału gospodarczego²⁷. Przedsiębiorstwa państwowe zatrudniają ponad 13⁰/₀ ogółu zatrudnionych (około 1,1 mln osób), z czego w państwowych przedsiębiorstwach użyteczności publicznej (koleje, poczta, itp.) zatrudnionych jest około 425 tys. pracowników, a w przedsiębiorstwach z udziałem kapitału państwowego około 670 tys.²⁸ W latach 1967—1972 liczba pracowników w sektorze prywatnym zwiększyła się o 10⁰/₀, a w sektorze państwowym o 34⁰/₀²⁹. Państwo dąży więc do produktywizacji wolnych rąk do pracy i prowadząc wysoce ekspansywną politykę w tym zakresie ma możliwość silnego oddziaływania na całość gospodarki poprzez utrzymywanie wysokiego poziomu popytu wewnętrznego. Świadczyć to może także o większej dynamice rozwoju sektora państwowego niż sektora prywatnego, co zasługuje na uwagę tym bardziej, że lata 1967/1968 a także 1970/1972 były latami kryzysów gospodarczych, zakłócających przebieg procesów gospodarczych i powodujących poważne perturbacje.

Ekonomiczna rola sektora państwowego uwidacznia się przede wszystkim w rezultatach gospodarczych tego sektora. Otóż na przedsiębiorstwa państwowe przypada około 9—10⁰/₀ produkcji materialnej brutto oraz około 11⁰/₀ wartości eksportu³⁰.

Przedstawione w tabl. 3 dane pokazują procentowy udział przemysłu państwowego w ogólnej produkcji i zatrudnieniu w 1972 r.

Jak więc widać, przemysł państwowy odgrywa znaczną rolę przede wszystkim w produkcji energii elektrycznej, przemyśle wydobywczym, metalurgicznym, w budowie środków transportu. Są to gałęzie przemysłu, na których rozwój państwo położyło duży nacisk i uznało za decydujący dla rozwoju gospodarki jako całości.

Wiele mówiące o sile i znaczeniu włoskiego sektora państwowego są jego procentowe udziały w wywozie niektórych grup towarowych i towarów³¹:

wyroby metalurgiczne	— 45,2 ⁰ / ₀
przemysł stoczniowy	— 53,9 ⁰ / ₀
węglowodory	— 18,0 ⁰ / ₀
produkty chemiczne	— 10,3 ⁰ / ₀

²⁷ J. Szarski, *Przeobrażenia strukturalne przemysłu*, „Rynki Zagraniczne” 1976, nr 38, s. 4—5.

²⁸ Szczepaniec, *op. cit.*, s. 3.

²⁹ *Ibidem*, s. 3.

³⁰ *Ibidem*, s. 3.

³¹ *Ibidem*, s. 3.

wyroby przemysłu maszynowego	— 10,1%
cement	— 98,0%

Tablica 3

Udział przemysłu państwowego w produkcji i zatrudnieniu w 1972 r.

Gałęzie przemysłu	Zatrudnienie	Produkcja
	%	%
Energia elektryczna i gazownictwo	81,1	88,9
Przemysł wydobywczy	12,1	30,6
Przemysł spożywczy i tytoniowy	9,5	8,1
Przemysł włókienniczy, odzieżowy, skórzany, drzewny, meblowy	1,3	1,3
Przemysł metalurgiczny	38,1	44,5
Przemysł maszynowy	6,7	7,5
Budowa środków transportu	24,7	21,5
Przetwórstwo kopalin niemetalowych	2,7	3,8
Przemysł chemiczny, petrochemiczny i włókien sztucznych	5,6	6,7
Inne przemysły przetwórcze	3,5	4,7
Budownictwo	1,8	2,5

Zródło: W. Szczepaniec, *Rola sektora państwowego*, „Rynki Zagraniczne” 1976, nr 38.

Z powyższych danych wynika, że we włoskim eksporcie niektórych grup towarowych dominującą rolę odgrywają towary pochodzące z dziedzin działalności gospodarczej opanowanej przez holdingi państwowe: IRI i ENI. Najaktywniej zaangażowane w eksporcie były przedsiębiorstwa grupy IRI. W 1973 r. — 9,1%, w 1974 r. — 8,3% całości włoskiego eksportu przypadała właśnie na te przedsiębiorstwa³².

Według danych z 1972 r., kiedy to wykonano opracowania statystyczne wyodrębniające sektor państwowy (czego normalnie się nie robi), wytworzył on 12,7% dochodu narodowego powstałego w przemyśle, 1,3% — dochodu narodowego powstałego w handlu i 49,8% dochodu w transporcie i łączności³³. Przedsiębiorstwa sektora państwowego wytwarzają przeciętnie około 14% dochodu narodowego³⁴.

Bodźcową i stymulującą rolę sektora państwowego w stosunku do sektora prywatnego, jak również jego nadrzędną rolę w gospodarce, widać wyraźnie przy danych dotyczących kształtowania się inwestycji:

³² *Ibidem*, s. 6.

³³ *Ibidem*, s. 3.

³⁴ *Ibidem*, s. 3.

Z ogólnej kwoty inwestycji przemysłowych około 40% jest realizowane przez sektor państwowy³⁵. Procent ten, bardzo wysoki przecież, wskazuje na znaczenie tego sektora dla gospodarki a wielkość nakładów inwestycyjnych realizowanych w poszczególnych latach dowodzi szczególnie dużego znaczenia sektora państwowego dla gospodarki powojennych Włoch. Charakterystyczna jest bowiem znaczna stabilność wydatków inwestycyjnych realizowanych w okresie recesji ekonomicznych przez sektor własności państwowej, co niewątpliwie w sposób znaczący przyczynia się do ożywienia gospodarczego po okresie załamania koniunkturalnych.

Dane z tabl. 4 fakt ten potwierdzają. W okresie kryzysu 1956/1957 inwestycje sektora państwowego nie ulegają zmniejszeniu, a wręcz przeciwnie — rosną; w 1957 r. o około 50% w stosunku do 1956 r. Kryzys lat 1964/1965, który spowodował poważne reperkusje w gospodarce włoskiej, przyniósł pewne zmiany w tej prawidłowości, mianowicie niewielkie zmniejszenie inwestycji sektora państwowego (w 1965 r. o około 7% w porównaniu z 1964 r.); tym niemniej sektor państwowy inwestuje w dalszym ciągu. Koncern państwowy IRI na przykład w 1964 r. ponad 50% swych inwestycji ulokował w hutnictwie, ENI również ponad 50% w przemyśle rafineryjnym i petrochemicznym³⁶.

W 1972 r., niezwykle trudnym okresie w gospodarczym rozwoju Włoch, państwowy holding IRI zrealizować miał inwestycje wartości o 25% większej niż przed rokiem, ENI o 24,6% większej, EFIM — o 18,8% i ENEL o 21% więcej niż w 1971 r.³⁷

Tablica 4

Inwestycje sektora państwowego we Włoszech w latach 1953—1967 (w mld lirów)

Rok	Mld lirów	Rok	Mld lirów	Rok	Mld lirów
1953	139,9	1958	282,7	1963	838,0
1954	105,0	1959	271,1	1964	811,3
1955	130,1	1960	344,2	1965	759,8
1956	157,8	1961	437,8	1966	619,6
1957	237,8	1962	657,3	1967	687,7 ^a

^a Tylko inwestycje wewnętrzne.

Uwaga: Bez inwestycji w elektroenergetyce.

Zródło: „Mondo economico” 1967, nr 9 (suppl.), 1968, nr 14 (suppl.), cyt. za: Makac, op. cit., s. 140, tabl. 23.

³⁵ Ibidem, s. 3.

³⁶ Por. S. Różycki, *Kierunki rozwoju gospodarki włoskiej po II wojnie światowej*, Warszawa 1966, s. 3—4.

³⁷ *Konsekwencje włoskiej recesji*, „Rynki Zagraniczne” 1972, nr 137.

Na lata 1971—1975 zaplanowano, że inwestycje sektora państwowego zamkną się kwotą 5700 mld lirów³⁸.

W okresie 1967—1972, latach szczególnie poważnych trudności gospodarczych, powodujących głębokie i długotrwałe zachwiania koniunktury, inwestycje sektora państwowego wzrosły o 287⁰/₀, podczas gdy w sektorze prywatnym inwestycje wzrosły o 81⁰/₀. Biorąc pod uwagę fakt ograniczonych możliwości oddziaływania państwa kapitalistycznego na sektor prywatny, w dziedzinie podejmowania przez niego inwestycji i kumulowania ich przede wszystkim w okresach niepomyślnego dla gospodarki narodowej rozwoju, rola państwa nabiera w tym zakresie ogromnego znaczenia. Głównym instrumentem państwa powinien być — i we Włoszech jest — sektor państwowy. Realizowane przez sektor państwowy inwestycje stają się jednym z podstawowych czynników neutralizujących wahania koniunkturalne i stabilizujące gospodarkę. Rezultaty takiej polityki widać stosunkowo najlepiej w osiągniętej dynamice dochodu narodowego. Wprawdzie wskaźniki ujmujące tę dynamikę w stosunku do roku poprzedniego ulegają zmniejszeniu w latach recesji gospodarczych, ale w porównaniu do roku 1960 wskazują na rosnące tempo wzrostu dochodu narodowego. Jest to niewątpliwie zasługą sektora państwowego. Wniosek ten będzie na pewno pełniejszy, jeżeli uwzględnimy nie tylko wartość inwestycji realizowanych przez ten sektor, ale również strukturę gałęziową tych inwestycji.

Sektor państwowy realizując bowiem swoje inwestycje osiąga sukces nie tylko w postaci neutralizowania wahań koniunkturalnych, ale również realizuje przez te akcje zmiany strukturalne, istotne i pożądane dla całości gospodarki włoskiej.

Zgodnie z programem rządowym wykorzystania taniej siły roboczej na południu kraju przemysł państwowy nie inwestuje na tym terenie w budowę wielkich zautomatyzowanych zakładów — lecz tworzy wokół wybranych miast ośrodki rozwoju (konceptcja rozwoju „wyspowego”)³⁹.

Tablica 5 potwierdza wniosek o stymulowaniu przez państwo rozwoju przede wszystkim tych gałęzi, które są wiodącymi w gospodarce: przemysłu maszynowego, hutniczego, chemicznego, eksploracji terenów zapóźnionych. W tych gałęziach sektor państwowy lokuje gros swoich nakładów inwestycyjnych. Wyniosły one w 1967 r. 687,7 miliardów lirów i planowano dalszy ich wzrost ze szczególnym uwzględnieniem lokat inwestycyjnych w przemyśle maszynowym, hutnictwie, przemyśle lotniczym⁴⁰.

³⁸ „Biuletyn Ekonomiczny PAP” 1971, nr 715, s. 28.

³⁹ Szarski, *op. cit.*, s. 4.

⁴⁰ Inwestycje sektora państwowego we Włoszech, „Rynki Zagraniczne” 1969, nr 74.

Tablica 5

Struktura gałęziowa inwestycji sektora państwowego we Włoszech
w latach 1953—1967

Gałąź gospodarki	1953		1963		1967	
	mld lirów	%	mld lirów	%	mld lirów	%
Górnictwo węgla i rud metali	3,3	1,7				
Przemysł hutniczy	34,5	17,6	300,3	35,4	127,8	17,2
Przemysł cementowy	3,4	1,7	7,5	0,9	1,2	0,2
Przemysł maszynowy	12,1	6,2	54,6	6,5	53,7	7,3
Górnictwo ropy naftowej i gazu	34,6	17,7	141,2	16,7	116,0	15,7
Przemysł chemiczny	0,2	0,1	15,5	1,8	13,3	1,8
Elektroenergetyka	56,0	28,6	10,3	1,2	—	—
Łączność telefoniczna	26,1	13,3	91,0	10,8	147,3	19,8
Radio i telewizja	5,3	2,7	11,3	1,3	20,0	2,7
Transport morski	7,8	4,0	38,6	4,5	4,5	0,6
Transport lotniczy	3,7	1,9	17,6	2,1	49,5	6,7
Autostrady	—	—	43,5	6,3	112,3	15,1
Inne gałęzie	8,7	4,5	28,7	3,3	42,1	5,7
Inwestycje wewnętrzne razem	195,9	100,0	769,9	90,8	687,7	92,7
Inwestycje zagraniczne	—	—	78,4	9,2	53,9	7,3
Ogółem	195,9	100,0	848,3	100,0	741,6	100,0

Zródło: „Mondo economico” 1967, nr 9 (suppl.), 1968, nr 14 (suppl.), cyt. za: M. Kac, op. cit., tabl. 24, s. 146.

Pogląd na temat dużej roli sektora państwowego w życiu gospodarczym kraju opiera się jedynie na zaprezentowanych wskaźnikach jego udziału w zatrudnieniu, produkcji przemysłowej, realizowanych inwestycjach. Jest więc poglądem niepełnym, ponieważ nie uwzględnia roli — również dominującej — instytucji państwowych we włoskim systemie kredytowym. Największe banki włoskie należą do systemu udziałów państwowych. Uwzględnienie powyższego faktu wskazuje niewątpliwie na wiodącą rolę sektora państwowego w całej gospodarce włoskiej, ale dołączmy do nich jeszcze dane dotyczące wzrostu nakładów na badania naukowe i dynamiki wzrostu zatrudnienia personelu badawczego.

O ile wzrost zatrudnienia personelu badawczego w przemyśle prywatnym zmniejszył się o kilka procent w 1971 r. w stosunku do 1970 r., o tyle w przemyśle państwowym liczba pracowników wzrosła o 30,4%. Wydatki na badania naukowe wzrosły w 1971 r. w porównaniu z 1970 r. w przemyśle prywatnym o 7,1%, w przemyśle państwowym o 32,8%⁴¹.

⁴¹ Włoski przemysł państwowy rozwija badania naukowe, „Rynki Zagraniczne” 1972, nr 115.

Sektor państwowy we Włoszech nie tylko aktywizuje włoską gospodarkę obecnie, ale i stwarza jej nowe możliwości rozwoju w przyszłości. Powyższe dane świadczą bowiem o najbardziej pozytywnych przemianach w gospodarce: uznaniu wiodącej roli nauki w dzisiejszym świecie.

Sektor państwowy we Włoszech zasługuje niewątpliwie na uwagę. Pod względem zasięgu, różnorodności dziedzin, które obejmuje, form organizacji — należy do ciekawszych wśród innych krajów kapitalistycznych, do bardziej rozbudowanych i silniejszych ekonomicznie. Wydaje się, że nawet wniosek o dużych sukcesach powojennej gospodarki włoskiej jako rezultacie istnienia silnego sektora państwowego nie powinien być wnioskiem bez pokrycia w faktach.

Analiza powstania i rozwoju sektora własności państwowej pozwala stwierdzić, że we Włoszech istnieje specyficzny typ tego sektora, opierający się na udziałach państwowych w wielu zakładach przemysłowych i bankach.

Włochy są krajem, w którym państwo skupia w swych rękach znaczną część przemysłu: wydobywanie węgla, rud, przemysł naftowy, chemiczny, w dużym stopniu przemysł hutniczy, energetyczny, maszynowy, stoczniowy.

Państwo będąc właścicielem zakładów przemysłowych w tych, podstawowych przecież dla rozwoju gospodarczego kraju, gałęziach, może w znacznym stopniu wpływać na ich produkcję, kierować nakładami inwestycyjnymi tak, aby osiągać rezultaty korzystne dla całości gospodarki: przyspieszenie rozwoju gospodarczego Włoch południowych, regionów ekonomicznych, równomierne tempo wzrostu gospodarczego całości gospodarki włoskiej.

Jeśli chodzi o jakiegokolwiek prognozowanie, to wydaje się, że rola sektora państwowego w najbliższej przyszłości będzie nadal rosła. Wprawdzie w ostatnim czasie jego działalność spotkała się z falą ostrej krytyki, spowodowaną trudnościami trwającego kryzysu gospodarczego, ale nie można rezygnować z tak istotnego elementu w gospodarce jak sektor państwowy⁴². Przy wszystkich jego wadach, występujących w państwie burżuazyjnym, jest jednocześnie w państwie tego typu jedynym czynnikiem umożliwiającym realizację celu, który nie może stać się celem poszczególnych jednostek gospodarujących.

Czynnikiem wpływającym na wzrost znaczenia sektora państwowego będzie niewątpliwie ostra recesja ostatnich lat, zakłócająca rozwój gospodarki włoskiej. Ta, jak się ocenia, najostrzejsza po wojnie recesja zmusza władze do poszukiwania środków ożywiających koniunkturę i powodujących jednocześnie rozbudowę, a niekiedy i zmiany struktu-

⁴² Włoskie holdingi państwowe pod ostrzałem, „Rynki Zagraniczne” 1976, nr 5.

ralne w wielu podstawowych gałęziach przemysłu, w konsekwencji — osiągnięcie szybszego tempa wzrostu dochodu narodowego.

Jednym z podstawowych środków realizacji wspomnianych wyżej celów, na który przede wszystkim wskazują opracowywane programy rekonstrukcji gospodarki, jest realizacja ekspansywnej polityki inwestycyjnej. Urzeczywistnieniem tego postulatu ma się zająć oczywiście sektor udziałów państwowych, w którym z natury rzeczy proponowane projekty inwestycyjne są realizowane najdokładniej. Sektor państwowy poprzez forsowanie wzrostu ogólnego poziomu inwestycji i elastyczną politykę w zakresie inwestycji państwowych ma zapewnić utrzymanie popytu wewnętrznego na wysokim i względnie stałym poziomie, kompensatę wahań koniunkturalnych oraz zmniejszenie wpływu zmian koniunktury światowej na gospodarkę włoską.

Wydatkowane w sektorze państwowym nakłady inwestycyjne mają być przeznaczone głównie na modernizację, rekonstrukcję i podniesienie zdolności eksportowej przemysłu, rozwój energetyki, transportu, infrastrukturę, rozwój rolnictwa i rozwój południowych regionów kraju. Nakłady te w latach 1975—1979 mają wynieść łącznie 17 300 mld lirów, z czego 7000 mld na rozwój Mezzogiorna, a około 750 mld ma być ulokowane za granicą⁴³. Z priorytetu inwestycyjnego ma korzystać Południe. Chodzi tu przede wszystkim o nowe obiekty w zakresie infrastruktury oraz rozwój małych i średnich zakładów przemysłowych, zatrudniających wielu pracowników, a więc wykorzystujących zasoby siły roboczej tego regionu.

Jak się przewiduje⁴⁴, realizacja tego programu powinna zapewnić w latach 1976—1980 średnioroczny przyrost dochodu narodowego w wysokości 4%, konsumpcji o 3%. W omawianym okresie ceny detaliczne powinny — jak się zakłada — rosnąć o 7—8% rocznie, płace o 10%. Jednocześnie proponowane do zrealizowania nakłady inwestycyjne w tych latach stanowiłyby około 1/5 dochodu narodowego. Tak więc znaczenie sektora państwowego we Włoszech nie powinno w najbliższych latach ulec zmniejszeniu. Wręcz przeciwnie, obecnie bardziej chyba niż kiedykolwiek pokłada się w nim ogromne nadzieje na zapoczątkowanie ożywienia gospodarczego. Sektor państwowy i realizowane przez niego inwestycje decydują od lat w dużym stopniu o rozwoju gospodarczym Włoch, szczególnie w okresach recesji ekonomicznych. Sektor państwowy stanowi więc ogromnie istotny element wzrostu gospodarczego. We Włoszech bardziej wyraźnie niż w innych kra-

⁴³ Cz. Jankowski, *Główne kierunki polityki inwestycyjnej*, „Rynki Zagraniczne” 1976, nr 38.

⁴⁴ *Ibidem*.

jach kapitalistycznych widać, że wzrost ten jest stymulowany i ukierunkowany przez państwo. Wyrazem tego mogą być osiągnięte przez ten kraj w minionych latach wskaźniki gospodarcze, a przede wszystkim poziom dochodu narodowego na 1 mieszkańca i jego tempo wzrostu, które pozwalają usytuować ten kraj w czołówce światowej.

Dotychczasowe więc sukcesy gospodarki włoskiej i nadzieje na pomyślny rozwój gospodarczy w chwili obecnej wiążą się w znacznej mierze z istnieniem silnego sektora państwowego, którego funkcjonowanie stwarza materialną bazę dla wzrostu zakresu ekonomicznych funkcji państwa.

Anna Borkowska

STATE SECTOR IN ITALY

The article contains a synthetic presentation of the state sector genesis in Italy. The quoted data concerning investments commissioned by this sector, its share in employment, and industrial output as well as the analysis of the economic performance of two biggest state holdings: the IRI and the ENI — point at the leading role of the state sector in the Italian economy after the 2nd World War.

The assessment of the present situation leads to the conclusion that it is necessary to further increase the economic functions of the state-owned sector in future.